

УДК 657

Дем'яненко М.Я., доктор економічних наук, професор,
академік УААН,
ННЦ “Інститут аграрної економіки”

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ ФАКТОРІВ НА ФОРМУВАННЯ ДОХОДНОСТІ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ

Доходність і економічний інтерес господарювання в аграрній (як і будь у якій іншій) сфері значною мірою залежить від фінансових факторів, які в сукупності і формують мотивацію господаря до продукування благ. Саме таке положення, тобто підвищення впливу фінансових факторів в ринкових умовах, кардинально змінили порядок формування доходів сільськогосподарськими підприємствами.

Важлива роль при ринкових відносинах, особливо у період їх становлення, має *державна підтримка* сільськогосподарських виробників. Основним завданням бюджетної підтримки сільського господарства, як однієї із специфічної і незахищеної галузі, є створення економічних, соціальних та інших умов, які б сприяли досягненню фінансової стабільності сільськогосподарських товаровиробників, створювали умови для здійснення розширеного відтворення виробництва, забезпечували конкурентоздатність продукції в умовах членства в СОТ, стійке й в необхідних обсягах надходження до споживачів основних видів вітчизняного продовольства, що гарантують продовольчу безпеку країни, та виконання експортних зобов'язань з окремих груп товарів. Через бюджетну підтримку держава реалізує державну аграрну політику.

Вивчення світового досвіду державної підтримки дає підстави на незаперечний висновок, що в країнах з розвинутою економікою, в тому числі в країнах Європейського союзу без винятку, в основу політики державної підтримки сільського господарства покладено підтримку забезпечення прибутковості та стабільної економічної ситуації в сільському господарстві, продовольчої безпеки, підвищення конкурентних можливостей товаровиробників у міжнародному розподілі праці та сприяння

просуванню національного продовольства на світові ринки, зайняття і утримання на них належного місця.

В Україні підтримка сільського господарства визнана на Законодавчому рівні. Для підвищення ефективності використання бюджетної підтримки необхідне впровадження заходів та інструментів, які сприятимуть збільшенню надходження (концентрації) фінансових ресурсів безпосередньо у суб'єктів господарювання. Для цього держава має удосконалювати міжгалузеві взаємовідносини, тобто створити на аграрному ринку економічні умови для прибутковості сільськогосподарського виробництва за середньою нормою прибутку в економіці України.

Дослідження свідчать, що проблема не тільки в обсягах державної фінансової підтримки, а й у формах і методах її використання. Тому в зв'язку з обмеженими можливостями бюджетних коштів та нагромадженості безлічі проблем галузі (на 2008 р. Державним бюджетом на підтримку сільського господарства передбачено тільки *11 млрд. грн* при мінімальній розрахунковій потребі *20,8 млрд. грн*). У зв'язку з цим виникає необхідність проведення додаткових наукових досліджень з питань оцінки ефективності використання бюджетних коштів на основі концентрації фінансових ресурсів, вибору першочергових пріоритетів із застосуванням комплексного й системного підходу та черговості розв'язання проблеми і етапності в досягненні цілей і завдань.

В контексті вирішення проблеми бюджетної підтримки повинна бути визначена раціональна структура виробництва. Перевагу слід надавати тим сферам діяльності, які в кожних конкретних умовах і в часі, і в просторі є найбільш високоприбутковими, мають великий попит на внутрішньому і зовнішньому ринках. Для України це – зерно, соняшник, ріпак, кукурудза, цукровий буряк, картопля, льон, ВРХ, свині, птиця. При цьому кожний продукт повинен бути в основі створення навколо нього професійних (міжпрофесійних) інтегрованих об'єднань товаровиробників – зерновики, молочники, м'ясники, цукровики і т.п.

Реалізація мети та основних завдань державної підтримки на основі концентрації коштів на пріоритетних напрямках, передбачає і удосконалення існуючої нормативно-правової бази.

Зокрема, необхідне прийняття законів України “Про державні гарантії фінансового забезпечення програм розвитку сільських територій та сільськогосподарського виробництва”, “Про антимонопольний захист сільськогосподарських товаровиробників”, “Про розвиток сільськогосподарського виробництва на основі запровадження сучасних технологій”.

На державному рівні мають бути також задіяні середньострокові і довгострокові програми субсидування аграрного сектору, які б передбачали оптимізацію як розв’язання першочергових проблем сільськогосподарського виробництва, так і розвитку сільських територій, з переорієнтацією такої підтримки на користь соціальних програм, що не буде суперечить вимогам СОТ.

Сьогодні державна політика відносно підтримки сільськогосподарських товаровиробників реалізується через механізми передбачені Законом України *«Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року*. Стаття 3 даного закону визначає правила цінового регулювання та його об’єкт, а п.3.2. розкриває зміст державного цінового регулювання, який полягає у здійсненні *Аграрним фондом* державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну закупівельну ціну та не вищому за максимальну закупівельну ціну.

Проте через недостатнє фінансування та затримку у виділенні коштів з державного бюджету, Аграрний фонд не може сформувати державний продовольчий резерв у достатніх обсягах внаслідок чого Інтервенційний механізм не діє.

Одним з найважливіших фінансових факторів, які визначають рівень ефективності сільськогосподарського виробництва є *кредитне забезпечення галузі*. Адже сільськогосподарське виробництво не має необхідного обсягу власних фінансових ресурсів і без кредитів не може працювати.

В процесі реформування аграрного сектору економіки система кредитного забезпечення була зруйнована, що поряд з іншими факторами сприяло розвиткові кризових явищ в галузі. І тільки із запровадженням заходів по кредитній підтримці аграрного сектору почалося відродження виробництва. Уже в 2000 році, з прийняттям державної програми здешевлення вартості кредитів, обсяг залучених в аграрний сектор економіки кредитів збільшився

в порівнянні з 1999 роком в 5 раз. Але з перших років дії програми основна увага в кредитному забезпеченні приділялась короткостроковому кредитуванню, спрямованому на підтримку обсягів виробництва, а не їх зростання. І тільки починаючи з 2003 року перенесено дію програми здешевлення кредитів на більші терміни внаслідок чого розпочалося зростання довгострокового кредитування.

Це свідчить про те, що це тільки початок формування системи кредитного забезпечення галузі, завершення якої має суттєво підвищити ефективність виробництва. Адже довготермінові кредити приносять віддачу тільки з певним лагом. Проте вже сьогодні можна відмітити підвищення ефективності виробництва. Якщо в 2000 році сільськогосподарське виробництво було збитковим, то починаючи з 2003 року воно стало прибутковим. У 2006-2007 роках більше 65 % підприємств одержали прибутки.

Для подальшого розвитку системи кредитного забезпечення аграрного сектору економіки є ряд стримуючих факторів. Зокрема, з прийняттям змін до Закону України "Про державну підтримку сільського господарства", значно погіршилися умови кредитного забезпечення галузі порівняно із Законом "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 - 2004 років".

Вступ України в СОТ також змінює умови дії Державної Програми здешевлення кредитів. Обсяг її має зафіксуватися на рівні, який на кілька порядків нижче ніж в країнах ЄС. При потребі в розширенні цієї програми для аграрного сектора економіки України з врахуванням вимог міжнародного співтовариства необхідно обґрунтовувати нові підходи до формування такої програми.

Основні шляхи подолання цих негативних факторів в кредитному забезпеченні в розвитку кредитної та інституційної інфраструктури ми вбачаємо:

В інфраструктурній системі доцільно створення: відповідно до вимог Земельного Кодексу України Земельного (Іпотечного) банку з відповідною мережею регіональних структур; кооперативної кредитної системи для сільської місцевості; Фонду кредитних гарантій сільськогосподарських товаровиробників.

В інституційній системі має бути удосконалено законодавчо-нормативне забезпечення роботи інфраструктурних ланок щодо: запровадження заставних операцій з використанням складських свідоцтв, закладних та іпотечних облігацій; удосконалення державної підтримки кредитного забезпечення в умовах СОТ; стимулювання розвитку кредитних спілок в сільській місцевості; сприяння розвитку кредитування при реалізації сільськогосподарської продукції за форвардними і ф'ючерсними контрактами, факторингових операцій з використанням векселів; удосконалення нормативної бази для поширення використання векселів як платіжних засобів.

Нинішня практика *пільгового оподаткування сільськогосподарських товаровиробників* запроваджувалась у 1998-1999 роках як тимчасова. Така непрям підтримка розвитку суб'єктів господарювання в аграрному секторі була стимулюючою і, відповідно, ефективною. Обсяги фінансових ресурсів, що формуються за допомогою спецрежимів ПДВ у сільгосптоваровиробників у 2006-2007 рр. склали понад 75 % обсягів фінансування в рамках цільових бюджетних програм, спрямованих на розвиток сільськогосподарського виробництва. Однак на сьогодні існуюча практика оподаткування сільського господарства в Україні вичерпала себе, діюча система потребує реформування.

Потребує також запровадження повноцінної системи *земельних платежів*, адже оподаткування землі в Україні й досі не стало системою, що логічно пов'язувала б встановлення бази оподаткування, ефективного бюджетного процесу та адміністрування. Враховуючи це, вдосконалення механізму земельного оподаткування мають стати: переорієнтація механізму податку на територіальні засади справляння, включення його до складу місцевих податків; уточнення методики визначення бази податку з метою забезпечення оподаткування реального рівня рентних доходів сільгоспвиробників; передбачення практики періодичної бази податку; обґрунтування оптимального розміру ставок податку для посилення його регулюючої ролі та належного наповнення місцевих бюджетів.

Важливим напрямом вдосконалення державної аграрної політики є посилення підтримки *страхування*

сільськогосподарських ризиків. та розробка нових страхових послуг, зокрема комплексного характеру. Адже до цих пір немає надійного страхування, що не дозволяє позбавити сільськогосподарських товаровиробників, наприклад, від ризику втрати прибутку.

Тому формування комплексної програми страхування сільськогосподарських підприємств економічно доцільно з погляду повноти, якості і своєчасності захисту їх майна і майнових інтересів. Комплексне страхування зв'язує воедино ризики, що виникають в процесі банківського кредитування, матеріально-технічного забезпечення, маркетингової і виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств, і максимально їх мінімізує. У свою чергу це знижує сукупні витрати підприємств на страхування і в цілому синхронізує фінансовий механізм регулювання агропромислового виробництва. Подібна конвергенція фінансових інститутів повинна в першу чергу відбитися на підвищенні ефективності державної підтримки страхування. А для цього потрібно добре розуміти специфіку ризиків сільськогосподарського виробництва. Зокрема, не забувати, що комплексне страхування сільськогосподарських товаровиробників націлене на створення єдиної системи компенсації збитків, а також в цілому на забезпечення умов для підвищення їх фінансової стійкості і інвестиційної привабливості.

Розробити ефективну комплексну уніфіковану програму страхування сільськогосподарських підприємств можна тільки при сумісній участі держави, страхувальників і страховиків, створивши привабливий і доступний для страхувальників ринок страхових послуг, перетворивши страхування в ефективну складову частину продовольчої безпеки та соціального захисту сільського населення.